

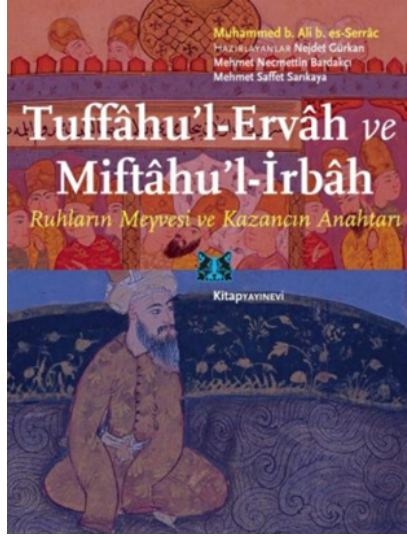

Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh (Ruhların Meyvesi ve Kazancın Anahtarı)

Gürkan, N.-Bardakçı, M. N.-Sarıkaya, M. S. (2015). *Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh (Ruhların Meyvesi ve Kazancın Anahtarı)*, Kitap Yayınevi.

Özden Özdemir

Sorumlu Yazar / Correspondence

Özet

İbnü's-Serrâc tarafından 715/1315'te yazılan *Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh* adlı eser dönemin sufileri hakkında bilgi vermekle birlikte Sarı Saltuk'un gerçekte yaşadığını ifade eden tarihî bilgileri yönüyle oldukça önemlidir. Eser, müellif tarafından bizzat görülen Sarı Saltuk'un kişiliği, halifeleri, menkıbeleri hakkında birinci ağızdan kaynak niteliği taşımaktadır. Sarı Saltuk'a dair en kadim bilgileri içermesi bakımından Anadolu Aleviliği tarihine de kaynaklık etmektedir. Aynı zamanda Rifâî şeyhi olan İbnü's-Serrâc tarikat kurucusu Ahmet Er-Rifaî'ye ve kendi zamanına kadarki Rifâî dervişlerine dair bilgi ve menkıbelere yer vermektedir. Tasavvuf tarihinin önde gelen isimlerinden Zünnûn Mısrî, Hallac-ı Mansur, Abdulkâdir Geylânî, İbnü'l-Arabî gibi pek çok sufinin de halk arasında dolaşan anlatılarını aktarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İbnü's-Serrâc, Rifâîlik, Menkıbeler.

Abstract

The work named *Tuffâhu'l-Ervâh and Miftâhu'l-İrbâh*, written by İbnü's-Serrâc in 715/1315, gives information about the sufis of the period and is very noteworthy in terms of historical information stating that Sarı Saltuk actually lived. The work is a first hand source about the personality, caliphs and legends of Sarı Saltuk, which was seen by the author himself. In terms of containing the most ancient information about Sarı Saltuk, it is also a source for the history of Anatolian Alevism. At the same time, Ibn al-Serrâc, the sheikh of Rifâî, includes information and legends about Ahmet er-the Rifaî, founder of the sect, and the Rifâî dervishes up to his time. It narrates the narratives of many Sufis circulating among the people, such as Zünnûn Mısrî, who is one of the leading names in the history of Sufism, Hallaj-ı Mansur, Abdulkadir Geylânî, Ibnu'l-Arabi, as well.

Keywords: İbnü's-Serrâc, Rifâîlik, Menkıbeler.

Giriş

Müslümanlar arasındaki en eski tasavvufî oluşumlar arasında yer alan Rifâîlik; edeb, erkân, inanç gibi hususlarda derin ve geniş bir yelpazeye sahiptir. Ahmed el-Rîfâî tarafından tarikat esasları belirlenen Rifâîlik, önce Ebü'l-Fazl Ali el-Vâsıtî'den daha sonra dayısı Mansûr el-Batâihî'den hilafet aldığı için iki silsileyle Hz. Ali'ye bağlanmaktadır. Ahmed el-Rîfâî'ye göre tevazu ve alçakgönüllülüğü esas alan bu inanç, Kitap ve sünnete dayanmaktadır.

Rifâîlik'te şeyhe intisap müridle mürşid arasında bir anlaşma olarak kabul edilmekte ve erkân ile gerçekleşmektedir. Tarikata giren salikten şeriatin emir ve yasaklarını öğrenmesi ayrıca farzları ile birlikte çokça ibadetle meşgul olması istenir. Sohbet şeriat edeplerinin başında kabul edilerek müridin söz ve davranışlarla mürşidi takip etmesi kendi tutum ve davranışlarını buna göre şekillendirmesine yardımcı olur. Seyru sülûkun başlangıcı Hakk'a yönelerek kalp huzuru elde etmektir. Bu huzura da mürşidin talimatlarına uymakla ulaşılır (Tahrallı, 2008, s. 98-103).

Inanç ve erkân noktasında oldukça farklı olan bu Bâtini anlayış, araştırmacıların her zaman ilgisini çekmiş ve farklı disiplinlerdeki çalışmalara konu olmuştur. Bu çalışmalara temel kaynak olarak gösterilebilecek eserlerden biri ise *Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh*'tir.

Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh, İbnü's-Serrâc tarafından 1315'te kaleme alındığı düşünülen *Teşvîkü'l-Ervâh ve'l-Kulûb ilâ Zikri Allâmi'l-Guyûb* adlı eserin bir bölümüdür. Eser, yazıldığı dönemin sufileri hakkında birincil kaynaktan bilgi aktarması ve Sarı Saltuk'la ilgili müellifin bizzat gördüğü hadiseleri sunması yönüyle oldukça mühimdir. Sarı Saltuk'la ilgili en eski kaynak olarak kabul edilen eser, Alevilik açısından da önemli bir kaynak durumundadır. Bir Rifâî şeyhi olan İbnü's-Serrâc, tarikat kurucusu Ahmed er-Rifâî'den başlayarak tarikat silsilesini sunup silsilede yer alan şeyhlerin bazı menkıbelerini aktarmakta ve Zünnûn Mısırî, Hallac-ı Mansur, Abdulkadir-i Geylânî, İbnü'l-Arabî gibi tasavvuf ehli pek çok sufi hakkında menkıbevi bilgiler sunmaktadır. Halk anlatılarına dayanan bu menkıbeler; dönemin siyasî, dinî ve tarihi yapısını da belirleme noktasında çok değerli bir kaynaktır.

Yazıldığı döneme dair belge niteliğinde olan bu eserle ilgili bir inceleme ve çeviri çalışması; Nejdet Gürkan, Mehmet Necmettin Bardakçı, Mehmet Saffet Sarıkaya tarafından hazırlanmıştır. Kısaltmalar, Ön Söz, İnceleme-I. Bölümde; İbnü's-Serrâc'ın Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Düşünceleri, Talipte Bulunması Gereken Hasletler, Talibi Helake Götüren Hasletler alt başlıkları, II. Bölümde *Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh*, Kaynakça, Metnin Çevirisi ve Eserlerin Nüshalarından bazı Yapraklar olmak üzere yedi (7) bölümden oluşmaktadır.

Gürkan-Bardakçı ve Sarıkaya tarafından titizlikle ele alınan bu çalışma; birçok sufiye yönelik halk anlatılarının derlenmesi, döneme dair belirsiz olan pek çok hususun açıklığa kavuşturulması bakımından oldukça mühimdir. Çalışmanın çok fazla bilgi ve belgeden istifade edilerek ortaya konması güvenilirliğini, dil ve üslup noktasındaki pürüzsüzlüğü ise titizliğini ortaya koymaktadır. Çeviride kaynak metne sadık kalınmış,

geleneksel dil ve yapı özellikleri korunmuştur. Bilgilerin aktarımı hususunda açık, anlaşılır ve nesnel bir tutum sergilemeye özen gösterilmiştir. Metin analizi yapılırken teknik terimlerin doğru ve açık bir biçimde aktarılması çalışmanın akademik gücünü ortaya koymaktadır. Hem nesnel hem bütüncül bir yaklaşımla ele alınan çalışmada değerlendirmeler yapılırken bilimsel ön görüler ön planda tutulmuş tarih, din ve sosyoloji arasında disiplinler arası bir yöntem izlenmiştir.

Ön Söz kısmında, 13-14. yüzyıllarda Moğol istilası toplumda ciddi bir yıkım süreci başlattığından, buna karşın aynı dönemlerde hoşgörü temeline dayanan tasavvufî anlayışın inşa edilerek farklı inanç ve etnik yapıdaki Güneydoğu Anadolu coğrafyasında; yılgınlığa kapılan halklara umut kaynağı olduğundan ve tarikat kültürünün hızla halka nüfuz ettiğinden bahsedilmektedir. Çalışmanın, araştırma sürecinde İsam, Süleymaniye Kütüphanesi ve Milli Kütüphane gibi çeşitli kütüphanelerden ve Arapça kaynaklarda, çeşitli internet adreslerindeki¹ *Mektebetü'ş-Şâmîle*'nin 3.48 sürümünden istifade edildiği, bunun yanı sıra eserde geçen ayet ve hadislerin geleneğe uygun biçimde verildiği diğer kaynakların ise dipnot şeklinde aktarıldığı belirtilmiştir. Tubitak projesi kapsamında ele alınan bu çalışma bilimsel yöntemlerin sosyal bilimlere uygulanması noktasında da mühim bir örnek teşkil etmiştir (Gürkan-Bardakçı-Sarıkaya, 2015, s. 8).

İnceleme-"İbnü's- Serrâc 'ın Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Düşünceleri" bölümünde; müellefin eserlerinden yola çıkılarak Dimaşklı olduğu, yaşamının büyük bir bölümünü Şam ve Fırat Havzasında geçirdiği, Birecik, Besni ve Kahta dışında Halep, Hama, Lazkiye, Menbic ve Suruç bölgelerinde de bulunduğu belirtilmiştir. *Teşvikü'l-Ervâh*'ta verilen bilgilerden yola çıkarak 1278'den önce doğduğu ve bu dönemde okuma çağında olduğu tespit edilmiştir. Yine aynı eserden hareketle iyi bir eğitim aldığı ve farklı dini ilimler hususunda bilgili olduğu ifade edilmiştir. İp uçlarından hareketle 1300-1301'de Halep'te bulunduğu, 1302'de Besni'de kadıllık yaptığı, burada üç yıl yürüttüğü kadıllık görevinin ardından görevinden azledildiği, 1311'den sonra Kahta'da kadıllık yaptığı belirtilmiştir. Görev değişikliğiyle ilgili kesin olmamakla beraber siyasi hakimiyetin el değiştirmesi gerekçe gösterilmiştir. İbnü's-Serrâc'ın tasavvuf geleneğine uygun olarak kendisine kadar uzanan Rifâî tarikat silsilesi verilmiştir. Bu silsileye göre kendisinde Ahmed er-Rifaî'ye kadar dokuz kişi olduğu, bu kişiler arasında akrabalık bağı bulunduğu, bu silsile neticesinde de bir Rifâî şeyhi olduğu söylenmiştir. Aynı zamanda baba ve dedesinin Yusuf el-Kamini müvelleh sufi nazarından geçtikleri, İbnü's-Serrâc'ın da bundan nasiplenerek müvellehlere yoluna girdiği ifade edilmiştir (Gürkan-Bardakçı-Sarıkaya, 2015, s. 13-15).

İbnü's- Serrâc'ın Eserleri bölümünde çalışmaya konu olan *Teşvikü'l-Ervâh e'l-Kulûb ilâ Zikri Allâmi'l-Guyûb* adlı iki eserin bilinen tek nüshasının Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazâde Hüseyin Paşa Bölümü, 72 numarada kayıtlı olduğu belirtilmiştir. Eserin bazı bölümlerinde okunamayacak kadar fazla tahribatın bulunduğu, dijital nüshanın incelendiği ve eserin muhtemel

1 www.shamela.ws ve www.arrawdah

müellif nüshası olduğunun düşünüldüğü belirtilmiştir. Çalışmanın "İbnü's-Serrâc'ın Tasavvufi Düşünceleri" başlığı altındaki bilgilerin *Teşvikü'l-rvâh*'tan çıkarıldığından hareketle bu eserin dört bölümden oluştuğu *Kitabû Nuri'l Hâdî* adını taşıyan bölümün bir giriş, yedi bab ile hatimededen meydana geldiği ve peygamberin mucizelerini, evliyanın kerametlerini açıklayıp keramet ve istidraç arasındaki farkı anlatarak onun kudretini inkar edenlere cevap vermeyi amaçladığı temhid ile başladığı ifade edilmiştir. Mukaddime bölümünün tasavvufi ahlâkın dayandığı hasletler, bunların zıtları ve dervişin gece gündüz yapacağı ibadet ve taatler olmak üzere üç başlıkta ele alındığı, birinci babında Kur'an ve hadisten örneklere, ikinci babında zikir ve hakikate, üçüncü babında zikrin nerelerde yapılacağına, dördüncü babında zikir meclislerinin durumuna, beşinci babında zikir için gerekenlere, altıncı babında seherlerde yapılan zikrin faziletine ve yedinci babında gafillere uyarılara yer verildiği bilgisi aktarılmıştır (Gürkan-Bardakçı-Sarikaya, 2015, s.16). Hâtîme bölümünde bazı kıssa ve ibretlere yer verildiği ve ilk devirlerde yaşayan ünlü mutasavvıfların kerametlerinden örneklerin aktarıldığı, bununla birlikte tasavvuf kavramını açıklarken pek çok bilginin yanında İbnü's-Serrâc'tan da bahsedildiği, mensubu olduğu Rifâîyye tarikatı mensuplarının kerametlerinden övgüyle bahsettikten sonra Abdulkadir Geylânî'nin üstünlüğünün vurgulandığı nakledilmiştir. Eserin ikinci kısmının on fasıldan oluştuğu burada Hz. Osman ve Hz. Hüseyin'in öldürülmeleri ve bunun arka planındaki siyasî ve dinî meselelerin değerlendirdiği, Hallac-ı Mansur hakkındaki görüşler ve Hz. Ömer, Hz. Ali, Hz. Aişe ve Hz. Hüseyin'in faziletleri ve imamet konusundaki görüşlerinin Sünnî bir anlayışla ele alındığı aktarılmıştır. Bunların dışında fütüvvet, Hızır-Musa kıssası, mucize ve keramet, gece gündüz yapılması gereken ibadet, zikirler, metotlar hakkında bilgi verildikten sonra musiki ve sema konularının işlendiği dile getirilmiştir. Müellifin dördüncü kısma geçişinden yola çıkarak ayrı bir kitap olarak tasarlandığı düşünülen "*Tuffâhu'l Ervâh ve Miftâhu'l- İrbâh*" adlı üçüncü bölümün bir kitap boyutunda olduğu ve nüshalarının farklı kütüphanelerde bulunduğu, araştırmacıların bu bölümü *Teşvikü'l Ervâh*'tan bağımsız kullanmalarının da ayrı bir eser gibi düşünülmesinden kaynaklandığı aktarılmıştır. Dördüncü kısmın kısa olduğu ve müellife ait şiirlerden oluştuğu, eserin 703/1303 yılında yazılmaya başlanıp 715/1315'te tamamlandığı bilgisi aktarılmıştır (Gürkan-Bardakçı-Sarikaya, 2015, s. 17).

Tuffahu'l Ervâh ve Miftahu'l-İrbâh, Teşvikü'l Ervâh'ın üçüncü kısmı olup iki nüshasının bulunduğu; birinci nüshanın ABD Princeton University Library Gift of Robert Garrett'te 97 numarada, diğer nüshasının Berlin Staatsbibliothek W. Ahlwardt' da 8794 numarada kayıtlı olduğu ve Süleymaniye Kütüphanesi Amcazâde Hüseyin Nu: 217'de dijital nüsha ile mevcut olduğu ve nüshalarla ilgili detaylara yer verilmiştir.

İbnü's-Serrac'ın Diğer Eserleri kısmında *Semeratü'l-Âdâb min Şecerati'l-Âdâb, El-İltimâs fî Müzeyyili'l İltibâs, El-Bahsü'l-Müşâ' fî Hukmi's-Semâ, Nâdiru't-Teşbîh fî İhtisâri't- Tenbîh, Ravdatu'r-Ruvât , Es-Sâfî, Safvetü'n-Nazar fî İhtisâri'l-Mihakki'n-Nazar, Mecâzu'l-Usûl*

ilâ Hakîkati'l Mahsûl, Kifayetü'l-Acûl fî'l-İlmi'l-Usûl, Zevâhiru'l Fikr ve Cevâhiru'l Fakr adlı eserlerle ilgili kısa bilgiler verilmiş ve bazılarının İmam Gazzâlî ve Cüveynî tesiriyle ortaya konduğu aktarılmıştır (Gürkan-Bardakçı-Sarıkaya, 2015, s. 20-21).

İbnü's-Serrâc'ın Tasavvufî Düşünceleri kısmında tasavvufî düşüncelerine *Teşvikü'l-Ervâh ve'l-Kulub ila Zikri Allami'l Guyub* adlı eserinde yer verdiği Sülûku't-Tâlibi ve Mehabbetihi başlığı altında ele aldığı kavramları üç fasılda topladığı bu fasıllarda nefis muhasebesi, sıdk ve ihlaslı niyet, tevbe ve istiğfar, havf ve reca, zühd, fakr, sabır, tevekkül ve rıza gibi hasletlere ve bunların zıddı olan, insanı helake götüren on haslete yer verildiği belirtilmiştir. Bu kavramların açıklanmasında sözlük bilgisi, ayet ve hadisler, konuyla ilgili mühim şahsiyetlerin sözlerinden yararlandığı aktarılmıştır.

Talipite Bulunması Gereken Hasletler kısmında nefis muhasebesi-niyet, sıdk ve ihlas-tevbe- havf ve recâ-zühd-fakr-sabır-hamd ve şükür-tevekkül-rıza ve murakabe olmak üzere on başlık ele alınmıştır. Bütün hasletlerin öncelikli olarak sözlükteki karşılıklarına ve etimolojik kökenlerine yer verildikten sonra ayet ve hadislerle bu kavramlar açıklanmış, peygamberlerin, önde gelen ariflerin sözlerine ve rivayetlerine yer verilerek bu kavramların önemi ifade edilmiştir (Gürkan-Bardakçı-Sarıkaya, 2015, s. 23-38). Bu kavramların inanç ve ibadetteki ehemmiyetinin bu şekilde çok boyutlu ele alınması eseri hem anlaşılır kılmış hem de eserin ikna ediciliğini arttırmıştır.

Talibi Helake Götüren Hasletler kısmında dünya sevgisi, cimrilik, hased, gazab/öfke, makam sevgisi, kibir, kendini beğenmek, riya, çok yemek, çirkin söz, aşk, müvelleh, velayet ve keramet olmak üzere on iki başlık ele alınmıştır. Bu bölümde de yine hasletlerin etimolojik kökenlerine yer verilmiş, ayet ve hadisler, kıssalar üzerinden bu hasletlerin yaratacağı akıbetler aktarılmıştır. Gürkan- Bardakçı- Sarıkaya'nın bu bölümlerle ilgili tespiti, çalışmaya ne kadar tarafsız ve bilimsel yaklaşıldığını göstermektedir (Gürkan-Bardakçı-Sarıkaya, 2015, s. 38-55).

Eserin zamanın algısıyla ortaya konmasından mütevellit dini normlara uygun olmayan mitolojik ve efsanevi öğelerin ağır bastığını, bu durumun *Tuffâhu'l Ervâh*'in değerini tartışmaya açık hale getirdiği fakat bunun yanı sıra dinî ve tarihî gerçeklikleri de barındırdığı için bu yönüyle faydalanılabilecek bir eser olduğu vurgulanmıştır (Gürkan-Bardakçı-Sarıkaya, 2015, s. 55).

Tuffâhu'l Ervâh ve Miftâhu'l İrbâh adlı ikinci bölümünde; Menkıbe Geleneği ve *Tuffâhu'l-Ervâh* alt başlığıyla menkıbeler, gazavatnameler, cenkenameler gibi kültürel anlatıların öneminden bahsedilmiş ve eserlerin yapısında mevcut olan efsanevi ve mitolojik öğelerden kaynaklı yeterince değer görmediği fakat bilimsel araştırmalarda mesafeli durulan bu eserlerin milletin kültürel hafızasını ve milli şuuru yansıtması bakımından oldukça önemli olduğu aktarılmıştır. Geliştirilen yeni araştırma yöntemleriyle söz konusu eserlerin dinî, ahlâkî, sosyal ve kültürel açıdan oldukça önemli sembolik anlatılar olduğu belirtilmiştir. Menkıbelerin bilimsel olarak ilk

kez Fuad Köprülü tarafından ele alındığı, bu süreci Abdulbaki Gölpınarlı, Ahmet Yaşar Ocak, Abdurrahman Güzel, Ahmet T. Karamustafa ve Rıza Yıldırım gibi isimlerin takip ettiği, hangi çalışmalarında ne gibi bilimsel yöntemlere başvurulduğu örneklendirilmiştir (Gürkan-Bardakçı-Sarıkaya, 2015, s. 56-57).

Yazıldığı dönemin tasavvuf anlayışını yansıtan ve dönemin mühim sufilerinin yaşamlarına dair bilgiler aktaran menkıbe ve velayetnamelere örnekler verilmiş İbnü's-Serrâc'ın kaleme aldığı *Tuffâhu'l- Ervâh*'ın da aynı nitelikte bir eser olduğu belirtilmiştir. Bu niteliklerin yanı sıra müellifin bizzat yaşadığı, gördüğü yahut büyüklerinden duyduğu bilgileri aktardığı ve bunlara yönelik değerlendirmelerde bulunduğu için oldukça önemli bir eser olduğu lakin bilim dünyasında 19. yüzyıldan itibaren yapılan çalışmalarda atıfta bulunulduğu belirtilmiş ve sözü edilen çalışmalara değinilmiştir. 2000'li yıllarda İbnü's-Serrâc'ın eserlerine olan ilginin arttığı A. Yaşar Ocak, M. Bayram, Müfid Yüksel gibi isimlerin çalışmalarında bu eserlerden istifade edildiği açıklanmıştır. Eserlerinde yer verdiği "müvelleh" dervişlerle ilgili bilgilere rağmen İbnü's-Serrâc'ın eserlerinden yeterince yararlanılmadığı belirtilmiştir. Bölümdeki en önemli noktalardan biri, çalışmanın ele alınma gayesi ile ilgili kısımdır. Zira burada 13. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan tarikatların oluşumu ve sufilerin zihniyet yapılarının ne olduğuna dair tartışmaların kimi araştırmacılarca Sünni perspektifle kimilerininse Şiiliğin uzantısı olan Anadolu Aleviliği perspektifiyle ele alındığı fakat İbnü's-Serrâc'ın eserlerinin tam da bu nokta da daha çok ehemmiyet kazandığı vurgusudur. Her ne kadar menkıbe ve efsanelere ağırlık veren eserler de olsa müellifin 715/1315'te kaleme aldığı bu bilgiler dönemin Sufilerine ve Sarı Saltuk'a dair ilk elden ve en eski bilgilerden oluştuğu belirtilerek eserin önemine vurgu yapılmıştır. Ayrıca müellifin Birecik, Besni, Kahta gibi Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bulunarak halk arasında tespit ettiği sufi anlatılarını da nakletmesinin o döneme dair dinî yapının anlaşılması açısından ne kadar önemli olduğu, bu minvalde *Teşvikü'l-Ervâh*'ın bir kısmı olan *Tuffâhu'l-Ervâh*'ın Türk halk bilimi açısından kullanımını kolaylaştırmak için çevirisinin yapıldığı ve müellifin yaşadığı dönemde Fırat Havzası'nda farklı etnik yapıların bir arada yaşayabildiği gösterilerek günümüzde de benzer bir atmosferin oluşmasına yönelik temennide bulunulmuştur (Gürkan-Bardakçı-Sarıkaya, 2015, s. 60-62). Böylesi faydalı bir niyetle ortaya konan çalışmanın günümüze ve sonraki süreçlere katacağı katkının kıymeti su götürmez bir gerçektir ve bu alanda yapılacak tüm çalışmalara örnek teşkil etmektedir.

Tuffâhu'l-Ervâh'ın Muhtevası alt başlığında eserin gerçeklere dayanan menkıbeler sınıfına girdiği, büyük ölçüde Rifâî tarikatına mensup şeyhlerin yanı sıra pek çok şeyhin, velinin, arifin keramet ve menkıbelerini içerdiği ve aynı dönemde derlenen menkıbelerle benzer motifler içerdiği belirtilmiştir. Bazı bölümlerde dinî normları aşan, tasavvuf anlayışından taşan mitolojik ve efsanevi öğelerin varlığı eleştirilmiş lakin müellifin kendisinden doğrudan ya da dolaylı olarak aktardığı bilgiler neticesiyle de menkıbenin ötesinde bir eser olduğu vurgusu yinelenmiştir.

Serrâc'a göre beş yüz yirmi beş menkulden oluştuğu ve üçü kadın olmak üzere yüz elli beş kişinin anlatılarının toplandığı ifade edilmiş ancak eserde üç yüz elli anlatı başlığında yüz dokuz arif menkıbesinin mevcut olduğu belirtilmiştir. Bu eksikliğin dışında Serrâc'ın bahsettiği dördüncü kısım olan Mütekadimne bölümünün olmadığı her iki nüshanın da üç yüz elli anlatıdan ibaret olduğu, müellifin eseri üçüncü kısımdan sonra tamamlamadığı olasılığı belirtilmiştir (Gürkan-Bardakçı-Sarıkaya, 2015, s. 63).

Tuffâhu'l-Ervâh'ta Sarı Saltuk (ve ilgili Dönemin Sosyokültürel Ortamı) alt başlığında, İbnü's-Serrâc'ın *Tuffâhu'l-Ervâh* adlı eserinin toplamda sekiz anlatısında Sarı Saltuk'a yer verildiği, bu anlatıların neredeyse tamamını Saltuk'un müridi es-Seyyid Behramşah'tan ve güvenilir kimselerden naklettiği fakat esas değerlendirmenin bizzat müellif tarafından yapılan aktarımlarla yapılacağı ifade edilmiştir. Bu anlatılardan yola çıkarak Sarı Saltuk'un Anadolu'dan evvel Suriye'de bulunduğu daha sonralarda kuzeye gitse de bu bölgeyle ilişkisinin devam ettiği aktarılmıştır. Kuzeyde yaşadığı yerin anlatılardan hareketle Akçakerman olduğu, yetmiş yaşlarında 697 civarında vefat ettiği ve tasavvuf intisabıyla ilgili bilgileri nakledilmiştir. Bu bilgiler arasında dikkat çekici noktalardan biri "müvelleh" kavramından ortaya çıkan tartışmalardır. A. Yaşar Ocak tarafından Kalenderî olabileceği iddia edilen Sarı Saltuk'la ilgili bu görüşün doğru olmadığı, bu karmaşanın yerel kullanım farklılıklarından kaynaklandığı ve İbnü's-Serrâc'ın eserinde kullandığı "müvelleh" kavramının huzur halinde kendinden geçme olarak anlaşılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca eserde pek çok tarihî bilgilerin de yer aldığı örneklerle açıklanmıştır. Bu örnekler arasında Akka Kalesi'nin Fethi'ni, Moğol zulmü nedeniyle Müslüman halkın Tatarlara karşı düşüncelerini saymak mümkündür (Gürkan-Bardakçı-Sarıkaya, 2015, s. 64-72).

Tuffâhu'l-Ervâh'ta Görülen Keramet ve Menkıbeler alt başlığında Serrâc'ın velayet ve kerametlere ağırlık vermesinin sebebinin Allah tarafından seçilmiş kişiler oldukları için bu seçilmiş kişilere sunulmuş ikram gibi görmesinden kaynaklandığı ifade edilmiştir. Dinin bu kerametler vesilesiyle ayakta durduğuna inandığı bilgisi aktarılmıştır. Müellifin eserinde medrese eğitimi alan sufiler dışında tevbe eden evliyalara da yer verdiği belirtilmiş ve bunlara dair örnek anlatılar aktarılmıştır. Bu anlatılarla velinin muttaki mümin özelliğine vurgu yapıldığı ifade edilmiştir. İlgili çekici kısımlardan biri de İbnü's-Serrâc'ın zahirî ilimlerdeki yetersizliklerini hal ilmindeki kerametleriyle bertaraf eden sufilerin menkıbeleriyle ilgili örnek aktarımlardır. Gürkan, Bardakçı ve Sarıkaya'nın bu örneklerle ilgili değerlendirmesi ise bu örneklerin gerçek sufi kerametleri arasında sayılamayacakları yönündedir (Gürkan-Bardakçı-Sarıkaya, 2015, s. 74-76). Bunların yanı sıra kadın ve erkeklerin birlikte zikir meclisi düzenlenmesine ve içki meclislerinin düzenlenmesine karşılık yapılan eleştirilere yönelik menkıbe formlarına da rastlandığı belirtilmiş, bunlar da örneklendirilmiştir (Gürkan-Bardakçı-Sarıkaya, 2015, s. 77).

Tuffâhu'l-Ervâh'taki Keramet Motifleri alt başlığında keramet motiflerinin tarihî ve kültürel açılardan önemine vurgu yapılmış, Bektaşî menkıbelerinde geçen sembollerin Orta Asya'dan Anadolu'ya gelen

Türklerin sosyokültürel yaşamlarında İslamiyet öncesinde de mevcut olduğunun desteklenmesine katkı sunduğu açıklanmıştır. Motifler 46 başlıkta şu şekilde tasnif edilmiştir: ateşe hükmetme, az bir suyu farklı ihtiyaçlarda kullanma, az bir şeyi bereketlendirme, başkasına keramet kuvvetiyle üstün gelme, bazı maddeleri yiyeceğe veya yiyeceklerini başka maddeye dönüştürme, bulutla gölgelenme, cansıza hükmetme, çok hızlı yürüme, don değiştirme, düşmanlarla taş, değnek vb. şeyle savaşıma, gaybı bilme ve haber verme, gayrimüslimlere hükmetme ve hidayete erdirmeye, gökten yiyecek içecek indirme, hastalıkları ve yaraları iyileştirme, hafiften ses işitme, havada uçma, hayvanlara hükmetme, hayvanlarla konuşma, Hızır ile buluşma, konuşma, hiç görmediği kimseyi tanıma, içkiyi su, bal vb. şeye dönüştürme, istimdat isteyene yardım etme, kaybolanın bulunması için dua etme ve kaybolanı bulma, kemiklerden diriltme, kendine zarar vermeye çalışana, inanmayı veya söz dinlemeyeni cezalandırma, kuru ağaçtan meyve alma, mecnunluk verme, mevsimsiz meyve bulma, ölü hayvanı diriltme, Rabb'inden berat kâğıdı gelme, rüyada el alma, rüyada veya yakaza halinde peygamberi görme, sofraya boş iken dolup taşma, su içinde ıslanmama, su üzerinde yürüme ve namaz kılma, şeytanlara hükmetme, tabiat varlıklarına hükmetme ve onlarla konuşma, tayy-i mekân, tayy-i zaman, uzun süre aç kalabilme, varlığıyla etrafını bereketlendirme, yerden ve kayadan pınar, su çıkarma, zehirden zarar görmeme (Gürkan-Bardakçı-Sarıkaya, 2015, s. 78-79). Bu tasnifin A. Yaşar Ocak'ın Anadolu'da yazılan menkıbelerde tespit ettiği elli civarı motifle örtüştüğü belirtilmiştir.

Kaynakça bölümünde yüz on üç esere yer verilmiştir ki bu rakam çalışmanın ne kadar hassasiyetle ve titizlikle ele alındığının açık bir göstergesidir.

Metnin Çevirisi bölümü, *Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh* (Ruhların Meyvesi ve Kazancın Anahtarı) *Teşvikü'l-Ervâh ve'l-Kulûb ila Zikri Allâmi'l-Guyûb'un* (Ruhları ve Gaybı En İyi Bileni Zikre Teşvik) bir bölümüdür. Telif: 715/1315 bilgisiyle ve müellifin silsilesiyle başlar (Gürkan-Bardakçı-Sarıkaya, 2015, s. 88). "Mukaddime" ile başlayan eserin birinci kısmı "*Mütakaddimûn*"dür. Bu kısımda altmış yedi anlatıya yer verilmiştir. "Adı Bilinmeyen Bir Arif" anlatısıyla başlayan bu bölüm Şeyh Ebu'l-Vefa anlatısıyla sonlandırılmıştır (Gürkan-Bardakçı-Sarıkaya, 2015, s. 93-142). İkinci kısım "*Mutavassitûn*"dur ve bu kısım yüz seksen dokuz anlatı içermektedir. 68. anlatıyla Abdulkadir El-Cîlî ile başlayan bu bölüm 256. anlatıda Ahmed Er-Rifaî ile sonlanır (Gürkan-Bardakçı-Sarıkaya, 2015, s. 143-267). Üçüncü kısım "*Müteahhirûn*"dür ve bu kısım 241 menkul içermektedir denilmiştir ancak 143 anlatıya yer verilmiştir. Buradaki anlatılarda dönemin ve döneme yakın sufilerin anlatıldığı belirtilmiştir. 257. anlatıyla Şemseddin Müstacil ile başlayan bölüm 350. anlatıda Taceddin b. er-Rifâî ile sonlanmıştır (Gürkan-Bardakçı-Sarıkaya, 2015, s. 268-353). Hatime bölümü dua ile bitirilmiştir (Gürkan-Bardakçı-Sarıkaya, 2015, s. 354).

Çalışmanın Ek bölümünde eserlerin nüshalarından bazı yapraklar sayfa numaralarıyla verilmiştir (Gürkan-Bardakçı-Sarıkaya, 2015, s. 355-360). Ardından Dizin bölümü ile de tamamlanmıştır (Gürkan-Bardakçı-

Sarıkaya, 2015, s. 361-317). Dizin bölümünün hacminden de anlaşıldığı üzere bu eserin çeviri çalışması pek çok bilgiye kaynaklık edecek olup bilimin, bilinmeyeniyi ortaya koyarken sergilemesi gereken tavrın nasıl olması gerektiği hususunda örnek teşkil edecektir.

Kaynaklar / References

- Bayram M. (2002). "Türkiye Selçukluları Tarihi Hakkında Yeni Bir Kaynak", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 12, 39-57.
- Gölpınarlı A. (2011). "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, (1949-1950); Tıpkıbasım, İstanbul Ticaret Odası.
- Gölpınarlı A. (1983). *Mevlana'dan Sonra Mevlevilik*, 2. Baskı, İnkilâp ve Aka Kitapevleri.
- Gölpınarlı A. (1990). *Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli Vilâyetnâme*, İnkilâp Kitabevi.
- Gürkan N.-Bardağcı, M. N.-Sarıkaya M. S. (2015). *Tuffâhu'l-Ervâh ve Miftâhu'l-İrbâh (Ruhların Meyvesi ve Kazancın Anahtarı)*, Kitap Yayınevi.
- Güzel A. (1981). *Kaygusuz Abdal*, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Güzel A. (1999). *Abdal Musa Velayetnamesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karamustafa A. T. (1993). *Vâhidi's Menâkıb-ı Hoca-ı Cihan ve Netîce-i Cân, Tenkitli Metin Tahlihi*, Tıpkıbasım, Harvard.
- Karamustafa Ahmet T. (2007). *Tanrının Kural Tanımaz Kuralları-İslam Dünyasında Derviş Toplulukları (1200-1550)*, Çev., R. Sezer, Yapı Kredi Bankası Yayınları.
- Köprülü M. F. (1981). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 4. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Köprülü M. F. (1943). Anadolu Selçuklu Tarihinin Yerli Kaynakları-I, *Belleten*, Cilt VII, Sayı 27, 411-458.
- Köprülü M. F. (1922). "Anadolu'da İslamiyet", *Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, Cilt II, S. 3, ss. 188-221; S. 4, ss. 281-311, S.6, ss. 457-486. (Yeni harflerle baskısı haz., M. Kanar, İstanbul, 1996).
- Ocak A. Y. (1983). *Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, 2. Baskı, Enderun Yayınları.
- Ocak A. Y. (1992). *Kültür Tarihi Olarak Menakıbnameler*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ocak A. Y. (1999). *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfilik: Kalenderiler (XIV-XVII. Yüzyıllar)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ocak A. Y. (2002). *Sarı Saltuk, Popüler İslam'ın Balkanlardaki Destanî Öncüsü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tahralı M. (2008). "Rifâiyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 35, 93-103.
- Yıldırım R. (2010). *Seyid Ali Sultan (Kızıl Deli) Velayetnamesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Yüksel M. (2006). "İbnu's-Serrac ed- Dimaşkî'ye Göre Sarı Saltık", *Uluslararası GAP Bölgesinde Alevi-Bektaşî Yerleşmeleri ve Şanlıurfa Kültür Mozaiğinde Kısa Sempozyumu*.